

מכתבים של מהגר / ארנסט נַאִיזֶּסְטֶנִי

הקדמה ותרגום: ולרי מיכאילובסקי

"בשום פנים איני באופוריה, אבל חייב לציין שאני מרגיש כאילו כל חיי התכוננתי לחיות במערב. לראשונה, איני מרגיש מושפל משגרת היומיום. הסיבה לכך לא נעוצה בהיותי מושא להתעניינות מצד התקשורת. למען האמת, זה אפילו מהווה מטרד. ואמנם, אני עובד באופן פרודוקטיבי. נכון, אולי בחדר במלון, ואולי אין לי כסף, אבל בפנים אני אסוף כולי ואף אחד לא חודר לנפשי."

וינה, 7 באפריל, 1976

כך כותב הפּסָל ארנסט נַאִיזֶּסְטֶנִי (1925-2016) במכתב מוינה לביתו היחידה אולגה, ולתלמידתו פאולה וולקובה שנשארו בברית המועצות. מכתב זה והבאים בסדרה חושפים את התחושות שאומנים ואנשי רוח רבים היו שותפים להן בברית המועצות. למרות ההכרה הרשמית שקיבל נאיזוסטניי (עבודותיו הוצבו בגלריות נחשבות במוסקבה וברחבי ברית המועצות עוד בהיותו סטודנט) תכתובת זו מדגישה את הפער בין המציאות היומיומית לבין ההכרה הממסדית. הפער מודגש אף יותר בתקרית שמיוחסת לניקיטה חרושצ'וב והתרחשה כנראה בשנת 1959, אחרי שנאיזוסטניי נבחר להעמיד יד זיכרון "לניצחון הגדול במלחמת העולם השנייה". חרושצ'וב תהה על פשר סגנונו של נאיזוסטניי ושאל מדוע זה מעוות כך את פני האנשים הסובייטיים.

בהקדמה לספר המאגד את מכתביו כותבת פאולה וולקובה שנאיזוסטניי עזב את ברית המועצות בתקופה שבה העתקת מקום המגורים אל מחוצה לה נחשבה למעשה גבורה והעמיד בסיכון את החברים והקרובים שנותרו מאחור, ובמילים אחרון – נקיטת עמדה. בשנת 1976, אחרי שלוש שנות סירוב, נַאִיזֶּסְטֶנִי קיבל מהשלטונות הסובייטיים אישור יציאה לישראל, אך החליט לנווט את חייו לארה"ב. דרך תחנות מעבר באירופה הגיע לבסוף לחוף המזרחי, שם השתקע.

החירות האנושית ליצור עוברת כחוט השני לאורך המכתבים :

"לו רק הגורל היה מעניק לי מצד מקום הולדתי מעט חום וחירות. באופן עקרוני אינני תובעני, בסך הכול יש לי מוסר עבודה, ובכלל אני די ציני וסבלני. רק עכשיו אני מתחיל להבין את ממדי חוסר ההערכה שזכיתי לה, ההתעללות. ומצד מי? אנשים בזויים. אנשים בינוניים, טיפשים. לא נבלים אפילו, אלא כרסתנים אפורים. כל אחד מהם בנפרד, ללא עזרת הקולקטיב וההנהגה, לא היה מצליח להרוויח את לחמו בעבודתו. ובאירופה, אויבי הידועים לשמצה (במהירותם ובזריזותם) אפילו לא היו מוצאים מקום להשתין בו, והיו מתהלכים במכנסיים רטובים. כן, החיים פה לא דבש, אבל אין טעם לדרוש מהחיים נחת ומתיקות. בכל אופן, אני נפגש עם מיטב מוחות העולם; מיטב האומנים, אנשי עסקים מצליחים ופוליטיקאים. אני לא מרגיש שאני אדם סוג ב' ואני יודע (ולכך יש הוכחות מוצקות) שהם מעריכים אותי כאדם וכאמן, מעריכים את האינטלקט שלי. זאת, למרות העוני בו אני חי (באופן זמני, כמו בן), מגבלות השפה, חוסר הביטחון שלי (כל האנשים האלה רגילים מילדות לעושר ונחות) והיותי מהגר, ומהגר (במיוחד רוסי) תמיד אדם סוג ב'. למרות כל הנסיבות האלה הם רואים בי בן-אדם, ואני עצמי מרגיש שאני בן-אדם. עם כל החשדנות שלי וחוסר החיבה למתק שפתיים, אף פעם לא הבחנתי בדבר מה שקרוב להתנשאות או פטרונות. לפחות לא מצד אנשים בעלי נוכחות משמעותית בחיי וכאלה שאני מכבד. להפך, כבוד, עניין, התפעלות. אבל, אלוהים, ממי סבלתי אירוניה וחוסר הבנה יהיר בעברי. אלוהים, אילו אנשים עצלים, חסרי כל כשרון, אילו גנבים ושקרנים העזו לחשוך בי ובחוסר התמימות של כוונתי, כשאני מבוקר עד לילה עמלתי, מאוהב בעבודתי ומתמסר לה. התמסרתי לעבודה, בלי כל תמורה חומרית, בתנאים לא תנאים, בשאיפה יחידה להעבירה הלאה לאנושות – רק קחו! לא רק שלא לקחו, גם הטילו ספק בטוהר כוונתי. כמה רוע, כמה אירוניה, כמה הטרדות סבלתי! רק עכשיו אני מבין למה למרות הזיכרון החזותי שלי, מעולם לא הבחנתי בין הפרצופים. מדוע תמיד שכחתי שמות ושמות משפחה, מדוע אנשים ומקומות נמחקו מזיכרוני. זו הייתה מגננה, ידו של התת מודע בנבכי הזיכרון. זה מה שהציל אותי. אבל עכשיו, דווקא עכשיו, לפי חוקי הזיכרון הלא כתובים, פתאום אני נזכר!!! זעם חד, דחייה ובושה משתלטים עלי. איך זה ייתכן? האם באמת

סבלתי את כל זה? את החלום המסריח והמתמשך הזה, את ההשפלה המחפירה, את הסייט הזה! הפרצופים המחוקים של האויבים שלי (את יודעת, תמיד התבלבלתי כשזה הגיע אליהם, ושכחתי, ולמען האמת לא חשבתי אותם לאויבים מתוך גאווה עצמית) פתאום צפים בצבעים עזים בתודעה, עם העיניים המרושעות שלהם, החיוכים המיוזעים שלהם, החיים חסרי התכלית שהשאירו חותם של שעבוד ועליבות על כל מהותם. וברגע זה אני הופך לדיסידנט¹, אף על פי שאין לי שום רצון או כוונה להיות אחד כזה. אני יודע שאין בתואר הזה שום טוב והוא רק מפריע. כמובן שאני אתרחק ממנו, אבל בינתיים... בינתיים לפעמים!!!

ע"מ 35-36, ציריך, 19 במרץ, 1977

אפשר לראות בשמו של נאיזוסטניי סמל לחציית מסך הברזל והתערותו בעולם המערבי. נאיזוסטניי פירושו לא נודע, עלום שם. עזיבתו של נאיזוסטניי את ברית המועצות אפשרה לו להפוך לאומן מוכר ומוערך גם במערב, ומאוחר יותר, כששב לרוסיה לאחר התפרקות ברה"מ, להפוך לדמות מוכרת ומוערכת גם במרחבי ילדותו.

"עכשיו אני רוצה לספר לך מה עובר עלי. לא מבחינה חיצונית, אלא מהבחינה הפנימית. קודם כל, כולם אומרים לי: "אתה בכלל לא משתנה." זה נשמע כמו מחמאה כי בכל זאת, הרוב משתנה. אני חושב שהם לא משתנים אלא פשוט האמיתות של החיים, אמת המאבק, קורעות את המסכות מעל פניהם ותכונותיו של האדם מתגלות מהר מאוד. גם אני משתנה, אבל משתנה במובן שאני משונה לעצמי, בוגד בעצמי. חלק מהתכונות מחמירות, מקבלות ממדים ממשיים. למשל, חוסר החיבה שלי לחיי חברה. בהתחלה רציתי להיכנע לצורך. אני מתחיל חיים חדשים. ובכל זאת, לא נמצא אדם אומלל יותר ממני. אז הפסקתי להתעלל בעצמי. את בטח

¹ דיסידנט – אדם המתנגד לדעה הרווחת, לשלטון ולמבנה החברתי. המונח קיבל ייחוד לתאר פעילים שהתנגדו למשטרים טוטאליטריים, במיוחד המשטר הסובייטי. בין הדיסידנטים אפשר למצוא שמות כמו סולז'ניצין וסחרוב. דיסידנטים יהודים נודעו בכינוי "אסירי ציון" וביניהם נתן שרנסקי, אידה נודל, אדוארד קוזנצוב ועוד רבים אחרים.

זוכרת שלא הייתי יוצא לשום מקום מהסטודיו. אני נוהג כך שוב עכשיו. כמובן, אני מתרוצץ בעולם ורואה אין ספור דברים, אבל אני עדיין עושה את זה רק בעת צורך של ממש. אין בי צורך תיירותי כשלעצמו. הנה, עכשיו אני בפלורידה. מהחדר לים ומהים למסעדה. ספרים, אלבומים וכתבי יד. שום מקום לא מושך אותי, למרות שיש אוטובוס שמסיע בגרוש לדיסני, לדולפינים, ולכל מקום שיש בו בידור. אבל אני לא רוצה, טוב לי ככה. תמיד הייתה בי שאיפה לסָדֵר בסטודיו, אבל עכשיו אני חושב שהיא גובלת בפראנויה. עד שהרצפה לא נקייה וכל הדברים מונחים במקומם, אני לא יכול להתחיל לעבוד. לעיתים תכופות מדי אני מרגיש עצבנות בלתי מוסברת. אני לא מצליח להבין מה מקור העניין. לכאורה הכול נקי, הכול מסודר, ובכל זאת אני לא מצליח לעבוד. אני מתחיל לחפש ומבין שמישהו הזיז את אחד החפצים ממקומו הרגיל. אני לא רואה את זה מיד, אבל משהו בקצה העין מרמז לי על אי-סדר. לכן, כל מי שמגיע אלי הופך למועמד פוטנציאלי להרס ההרמוניה. ברור, זה גרוטסקי לחלוטין. אני משער שהמצב הזה קשור לחוסר היציבות הבלתי נגמר בחיי, היעדר כל עוגן. לא בכדי, כבר שנים, אותו סיוט בא אלי בלילות. אני מחפש משהו ולא מוצא; דלת-יציאה, או בית כלשהו שפעם גרתי בו וכו' וכו'."

ע"מ 86-88, פלורידה, 19 בדצמבר, 1979

"...העניינים שלי מסתדרים לטובה. אני קונה סטודיו. למעשה, כבר קניתי. בניו-יורק מתארגנת תערוכה גדולה. בחודש הבא בטלוויזיה המקומית יוקרן סרט באורך חצי שעה עלי (את אפילו לא מתארת לעצמך כמה כסף אנשים מוכנים לשלם עבור דקת פרסומת בטלוויזיה). באירופה ובאמריקה כבר מקרינים סרטונים קצרים עלי, נדמה לי שבין שבע לעשר דקות. אני חותם על חוזה לספר מול ההוצאות הרציניות ביותר כאן וכו' וכו'. ואמנם, כל זה לוקח ממני כוחות רבים. ערימה של זוטות, יומיומיות, בירוקרטיות, בין אישיות. אני תשוש לגמרי... העייפות אינה אסון – אנוח. אני קם לתחיה כמו עוף החול. ובכל זאת תחושת חוסר האונים והאחריות אוכלת אותי. מוזר, אם מסתכלים עלי מהצד, ולשפוט על פי המוחצן בלבד, אני אגואיסט איום, אבל אני הרי יודע כמה אני דואג לכולם."

ע"מ 103, פריז, 16 באוקטובר, 1981

גַּאִיזְוֶסְטְנִי הפך לשם עולמי; הרצה ברחבי המכללות בארה"ב, בין היתר בקולומביה שבניו-יורק, והציג את עבודותיו בגלריות ברחבי ארה"ב ואירופה. הוא בחר לחגוג את יום הולדתו השמונים ברוסיה, ועד סוף חייו בשנתו התשעים ושתיים הספיק להשלים ולהציב עבודות נוספות ברחבי המדינה.

T. Harlamova & P. Volkova, Pisma Ernsta Neizvestnogo, Horoshaya
Kniga, Moskva, 2014, 205p.

**

המתרגמת ולרי מיכאילובסקי היא סטודנטית לתואר ראשון בחוג ללשון עברית
ובלשנות שמית באוניברסיטת תל אביב.